

poddawany jest bardzo różnorodnym badaniom i analizom. W tym kontekście zrozumiałym jest wyraźnie artykułowane oczekiwanie na krytyczną edycję całości zachowanej spuścizny Prymasa S. Wyszyńskiego.

Nie można tu, w spojrzeniu na spuściznę pisarską, pominąć także fenomenu związanego z procesem beatyfikacyjnym Sługi Bożego kard. S. Wyszyńskiego. Jest czymś normalnym i zupełnie zrozumiałym, iż pragnie się znać w formie w miarę wyczerpującej jego nauczanie, które miało tak wielkie oddziaływanie, nie tylko w płaszczyźnie religijnej, ale i społecznej, narodowej czy wręcz politycznej.

Ks. Andrzej Franciszek Dziuba

Ks. Jerzy Lewandowski, *Naród w dziejach zbawienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2001, ss. 191.

Pogłębiona i zarazem szeroka refleksja intelektualna oraz twórcza, a nawet wręcz czysto codzienna, znaczonej jednak twórczym realizmem życia, ześrodkowanego wokół historii, wyzwala zawsze odniesienia czysto retrospektywne, będące pochylaniem się nad zamkniętym już bezpowrotnie czasem i tym wszystkim, co zostało w niego wpisane, jako zakończona rzeczywistość, także wydarzeń a zwłaszcza konkretnych ludzi. Więcej, zresztą - w sensie bardzo praktycznym - zawsze warto sięgać do przeszłości, gdyż jest ona, jak to zwykle się mówi, nauczycielką życia, i zapewne taką już pozostanie, również na dziś. Taka pogłębiona i bardziej kompleksowa refleksja pozwala także na szersze i bardziej twórcze rozeznanie oraz dostrzeganie kontekstu wielu zjawisk, procesów czy wydarzeń, które mniej lub bardziej bezpośrednio rzutują na konkretnego człowieka, na jego osobowe i wolne postawy oraz wybory moralne.

Oczywiście, iż twórcza refleksja nad przeszłością, w którą wpisana jest wiara, nadzieja i chrześcijańska miłość, a więc niepowtarzalne cnoty teologiczne, przybiera dodatkowo jeszcze inne, jak również i o wiele szersze wymiary oraz odniesienia, zwłaszcza zbawcze, a dalej eschatologiczne. Tu dochodzi do głosu m.in. twórczy element realnego spełniania się dziejów zbawienia, oraz jego dynamicznego trwania w eschatologicznej rzeczywistości czasów ostatecznych, czasów pielgrzymowania, które są udziałem doświadczanej współczesności. To historia, w którą wpisany jest sam kochający Bóg Ojciec, zwłaszcza poprzez wcielenie i paschalne misterium Jednorodzonego Syna, Jezusa Chrystusa.

Mając na względzie te wszystkie elementy oraz wiele innych, także poza teologicznych, staje przed oczyma konkretny, współczesnych chrześcijan, często nie tylko w Polsce czy w kręgu Europy Środkowo-Wschodniej, ale w świecie. W to wielkie dzieło ewangelizacyjne wpisuje się postać, życie, działalność oraz spuścizna Prymasa Tysiąclecia. Jego przepowiadanie, refleksja duszpasterska, teologiczna i wręcz charyzmatyczna dotykały prawie zawsze styku tych niewrażliwych, i ściśle związanych rzeczywistości; Boga, człowieka i świata. Był on zawsze bardzo wrażliwym na każdego człowieka, tak w jego wyrazie, jak i wielorakich przejawach osobowych zarówno jednostkowych, jak również społecznych czy wspólnotowych.

W dzieło naukowej refleksji nad myślą Prymasa Tysiąclecia wpisuje się ostatnio wydana znakomita rozprawa ks. prof. dr. hab. Jerzego Lewandowskiego z UKSW i Akademii Muzycznej w Warszawie. To wymowne, iż podejmuje on twórczo naukową refleksję, a raczej bardziej przesłanie teologa w obu uczelniach, jakże zróżnicowanych, choć ostatecznie wyrażliwych na dobro, prawdę i piękno. Tam potrzebne jest przesłanie niesione przez Prymasa Tysiąclecia. W swym opracowaniu ks. prof. J. Lewandowski podejmuje szczególnie nośny a zarazem bardzo ciekawy temat: naród w dziejach zbawienia. To było wręcz ulubione dziecko przepowiadania Prymasa Tysiąclecia. W ilu swych wypowiedziach sięgał on do tej tematyki czy choćby tego ducha. Książkę otwiera wymowne słowo bp. Stanisława Dziwisza, sekretarza osobistego Ojca św. Jana Pawła II, który w specjalnym liście, wskazuje, że „wśród wielu opracowań poświęconych Kardynałowi Stefanowi Wyszyńskiemu trzeba odnotować interesującą pracę naukową Ks. Prof. Jerzego Lewandowskiego” (s. 5).

W tym kontekście z kolei podano „Słowo Rektora”, tj. ks. prof. dr. hab. R. Bartnickiego (s. 7-8), a następnie wstęp od samego autora (s. 9-11). Natomiast całość treściowa rozprawy podzielona została na pięć zwartych rozdziałów, o zróżnicowanej objętości oraz zakresie tematycznym, a te z kolei na wielostopniowe dalsze bardziej szczegółowe podrozdziały. Już tu trzeba zaznaczyć, iż to w znacznym stopniu ułatwia lekturę studium oraz czyni je bardziej komunikatywnym, zwłaszcza w sensie percepcyjnym.

W przekazie treściowym studium warszawskiego profesora zauważa się najpierw, że na naród w ujęciu kardynała S. Wyszyńskiego składają się liczne podstruktury: osoba i członkowie jednostkowi, jednostka wybitna, rodzina i zbiorowość, a także superstruktury: naród a państwo, naród a ojczyzna i naród a oikoumene. Niesie on także pewien wkład w Kościół. Jednocześnie także Kościół pełni określone, często bardzo uwarunkowane funkcje w narodzie. Staje np. jako dar zbawienia czy „dusza” narodu.

Sługa Boży wskazuje, że Boża ekonomia narodów ma swe odniesienie do stworzenia oraz zbawienia w Chrystusie, widzianych jak ekonomie Boże wobec ludzi i świata. W nie wpisana jest także prawda „ad Christum per Mariam” (Przez Maryję do Chrystusa), do której Kardynał nawiązywał, wręcz charyzmatycznie. To wielki i znaczący znak owego rozeznania rzeczywistości narodu i historii zbawienia.

Szczególnie interesująca i wręcz oryginalna jest, usystematyzowana przez ks. prof. J. Lewandowskiego, wizja historii narodu polskiego. To oczywiście najpierw „święte początki”, a następnie święte miejsca, instytucje i osoby. Więcej, to misterium paschalne i „mariologia” dziejów Polski. W to wszystko wpisany jest także mesjanizm polski. Wybrzmiewa tu szerokie bogactwo teologicznego rozeznania dziejów Polski.

W końcowej części książki ks. J. Lewandowski wskazuje jeszcze na mało dostrzeżaną eklezjalną pedagogię narodu polskiego. Spełnia się ona - w wydaniu kard. S. Wyszyńskiego - szczególnie poprzez Jasnogórskie Śluby Narodu oraz Wielką Nowennę. Ta ostatnia, zrodzona w warunkach odosobnienia, niosła niespotykany dynamizm, m.in. tradycji chrześcijańskiej, małżeństwa, młodzieży, rodziny czy obecności Maryi, którym były poświęcone poszczególne lata.

Całość książki, od strony treściowej, zamyka interesujące zakończenie (s. 139-140). Natomiast od strony formalnej dodano jeszcze wykaz skrótów (s. 141) oraz informacje bibliograficzne (s. 143-188) i spis treści (s. 189-191).

Prezentowana książka ks. prof. J. Lewandowskiego wpisuje się twórczo w trwającą i ogłoszoną przez Parlament RP Rok Kardynała Stefana Wyszyńskiego. To wyjątkowa okazja i czas bardziej pogłębionej oraz wszechstronnej, także naukowej, refleksji nad jego życiem i wielopłaszczyznową posługą prymasowską. To także szczególna możliwość wniknięcia w wielość wątków, tematów, wydarzeń czy ludzi z nim związanych, czasem wręcz kontrowersyjnych, więcej - nastawionych do niego negatywnie, także w podejmowanych działaniach. Wobec tego co powiedziano dotąd, choć jest tego już bardzo wiele, wydaje się jednak, iż trzeba ciągle i coraz szerzej pochyłać się nad tym niezwykłym dziedzictwem, aby tworzony, a może raczej odtwarzany, obraz jego życia i działalności coraz bardziej się wypełniał i stawał się bardziej integralnym oraz obiektywnym, a jednocześnie oddziaływał twórczo na teraźniejszość.

Prezentowana książka ks. prof. J. Lewandowskiego przedstawia ważny i, jak się wydaje, bardzo nośny - w sensie kulturowym, społecznym oraz politycznym - wycinek nauczania społecznego kard. S. Wyszyńskiego. Dobrze się stało, iż autor z wielką odwagą, a jednocześnie swoistą determinacją podjął tę tematykę. „W prezentowanej książce - pisze ks. prof. R. Bartnicki, rektor UKSW - z bogactwa myśli Prymasa Tysiąclecia wydobywa wątki Jego nauczania dotyczące narodu i ojczyzny. Jest to tematyka niezwykle ważna. Choć zmieniła się sytuacja społeczno-polityczna w naszej Ojczyźnie, wskazania wielkiego Prymasa jakże często nadal są aktualne” (s. 8).

Co więcej, jak pisze bp S. Dziwisz: „Myśl Prymasa Tysiąclecia jest uniwersalnym bogactwem wiedzy przesiąkniętej treściami Ewangelii, historią i nauczaniem Kościoła. Jest głęboko zakotwiczona w teologii znaków czasu, skierowanej ku człowiekowi III Tysiąclecia w chrześcijaństwie i społeczności ludzkiej. Idea podstawowych praw człowieka i narodów ma bowiem uniwersalne znaczenie i stałą aktualność” (s. 5).

Bardzo cennym elementem uzupełniającym studium jest szczegółowy wykaz piśmiennictwa kard. S. Wyszyńskiego w oparciu o które przygotowano prezentowane opracowanie. To znakomity obraz bazy źródłowej i badawczej. Ukazuje on jednocześnie niezwykle szeroką oraz kompleksową i wieloraką bazę źródłową rozprawy. To zaś jest istotną gwarancją metodologiczną umotywowania stawianych postulatów, wniosków czy też sugestii badawczych. Szkoda, że nie podano także wykazu pozycji „czysto” bibliograficznych, które autor przywołuje licznie w przypisach. Idzie tu tak o bezpośrednie komentarze do nauczania Prymasa Tysiąclecia jak i szeroko pojętą literaturę pomocniczą. To dziś jest już ważny element, bowiem literatura ta rozrasta się w bardzo szybkim tempie a jej wskazanie świadczy o bibliograficznym rozeznaniu autora.

Obraz narodu, czy bardziej sam naród zyskuje w przepowiadaniu Prymasa Tysiąclecia szczególne miejsce a zarazem zadania. Jego funkcja jest bowiem nie tylko czysto ziemską, społeczną, administracyjną czy wręcz polityczną, ale w jakimś stopniu wpisana jest w dzieje zbawienia i w związku z tym oczywiście spełnia funkcje czysto nadprzyrodzone, a to zapewne było jedną z głównych myśli społecznych Prymasa Tysiąclecia, jak to sugeruje autor książki. Mówiąc o tych wymiarach nadprzyrodzonych, oczywiście tym samym nie odżegnuje się arbitralnie od zobowiązań czysto naturalnych, które mają wymiar podstawowy i fundamentalny. Mają one przecież zawsze swoją pozytywną funkcję i wielorakie zadania osobowe oraz społeczne.

Warto zauważyć, „że pasja, z jaką Prymas Wyszyński zajmował się w swojej teologicznej refleksji problemami narodu w dziejach zbawienia, wpływała z jego osobi-

stego głębokiego zaangażowania, które znalazło tak wymowny wyraz w opisanych wyżej dramatycznych okolicznościach. I można z całą odpowiedzialnością dodać, że taka postawa Prymasa uwierzytelnia jego wszystkie działania, zarówno na polu wyrafinowanej dyplomacji w gabinetach polityków, jak i na polu naukowych dociekań i duszpasterskich inicjatyw, jak również w sferze zwykłych codziennych kontaktów z tymi, dla których był Ojcem i których nazywał swoimi Dziećmi" (s. 10-11).

Warto także z naciskiem zauważyć, że „drugą kategorią, której najczęściej obok słowa «naród» używał Prymas Polski w swoim nauczaniu religijnym, jest słowo «ojczyzna». I w zasadzie na tym pojęciu koncentrował swoje teologiczno-historyczne rozważania, w których widział przyszłość Europy jako wspólnoty ponadpaństwowej, jako «Europy ojczyzn». Nie Europę narodów a właśnie ojczyzn" (s. 139).

Wreszcie warto w tym kontekście zauważyć, że procesy integracyjne Europy nie pomniejszają roli i funkcji narodu, choć są tu zróżnicowane interpretacje. Stąd warto bardziej wyraźnie przywołać przemyslenia kard. Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski w tej dziedzinie. Jest to pouczające odwołanie się do historii, realizm teraźniejszości oraz przepelniona nadzieją i miłością wizja ku przyszłości. On pragnie powiedzieć wiele i na dziś, każdemu obywatelowi i całej społeczności Polaków.

Ks. Andrzej Franciszek Dziuba

Antoni Jozafat Nowak OFM, *Identyfikacja postaw*, Lublin 2000, ss. 250.

Praca wnosi znaczący wkład do prawidłowego zrozumienia życia duchowego współczesnego człowieka. W polskiej literaturze tego przedmiotu niniejsze opracowanie jest nowością. Autor, znawca psychologii człowieka, umiejętnie połączył dwie dyscypliny naukowe: psychologię i teologię życia duchowego. Dlatego przedstawia przebieg życia wewnętrznego dotyczący w swoim rozwoju sfery psychicznej, duchowej i somatycznej.

W recenzji zwrócę uwagę na te elementy pracy, które z punktu teologii duchowości posiadają szczególne znaczenie. Mam tu na myśli najpierw pojęcie doświadczenia mistycznego, określenie kryteriów norm życia mistycznego. Autor, w swoich rozważaniach, wychodzi od przedstawienia normy psychicznej i statycznej. Pierwsza zawiera reguły zachowania i wzorzec postawy, które czerpią swoją treść z normy społecznej. Nie można zatem oceniać życia psychicznego nie uwzględniając kultury, środowiska, w jakim wyrósł człowiek. Przeciwnieństwem jest norma druga – statyczna (wyliczona, średnia, przeciętna, abstrakcyjna), która pomaga oceniać model zachowania konkretnego człowieka. Ale najważniejsza jest norma trzecia – eklezjalna, wyrażająca się w ustawicznej trosce człowieka o integrację wzorca postawy i reguł zachowania w przymierzu osoby ludzkiej z Osobą Chrystusa. Stąd też model zachowania (osobowości) może często odbiegać od wartości osobowej Chrystusa, przyjmując popelnienie grzechu. Wówczas osoba ludzka wszczepiona w Chrystusa w sakramencie chrztu świętego nie wytrzymuje dysharmonii wobec Niego z powodu zaistniałego grzechu i dlatego szuka integracji korzystając z sakramentu pokuty.